

РУБРИКА

РЕЦЕНЗІЇ ТА ВІДГУКИ НА МОНОГРАФІЇ, ПІДРУЧНИКИ, ПОСІБНИКИ

РЕЦЕНЗІЯ

НА НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК: «ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ: ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.».

(ЗА РЕДАКЦІЄЮ Д.Е.Н., ПРОФ. В.В. КОЗЮКА,
К.Е.Н., ДОЦ. Л.А.РОДІОНОВОЇ)

**Визначні твори характеризують особистостей в науці чи навпаки,
особистості в науці народжують визначні твори?**

Загальновідомо - освоєння студентами основ економічних знань неможливе без знання історії економіки та економічної думки. Необхідно сказати, що на ринку власне історико-економічної навчальної літератури нині яскравим явищем стала поява навчального посібника з цієї проблематики, підготовленого авторським колективом кафедри економічної теорії Тернопільського національного економічного університету за загальною редакцією д.е.н., проф. **В.В. Козюка** та к.е.н., доц. **Л.А. Родіонові**.

У склад авторського колективу увійшли Т. І. Вергелес, О. В. Длугопольський, О. І. Заклектна, О. П. Шиманська, І. О.Гвоздецький, П. М. Семянчук, Г. Ф. Хартоняк, І. Б. Ковальчук (*Рекомендований Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (лист № 1/11-892 від 02.02.2011р)*).

Складається він з двох самостійних посібників і охоплює дослідження, по-перше, від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст., по-друге, період ХХ — початку ХХІ ст. (*Заг. обсяг 81.32 обл. вид. арк.*).

Згаданий навчальний посібник має ряд відмінностей і переваг від існуючих аналогічних видань. Серед них в першу чергу можна назвати структурні та змістові переваги, які звичайно, позитивно відрізняють його від інших видань з історико-економічної проблематики.

Структура (*певний взаємозв'язок складових частин цілого*) навчального посібника визначається творчо переосмисленими сучасними поглядами на суспільно-економічний розвиток та якісні зміни парадигмального характеру в економічній думці. Критеріально-періодизаційні підходи концептуального ґрунтуються на цивілізаційному науковому пізнанні, засадничою складовою якого є системно-синергетичний аналіз економічних процесів. Проблема наукової періодизації історичного процесу та економічного поступу розв'язана шляхом обґрунтування і дослідження трьох періодів, що хронологічно і тематично охоплюють програмний матеріал:

Систематизуючи та узагальнюючи джерельну базу цивілізаційного дослідження суспільства, автори посібника обґрунтовували цілісність цивілізаційного розвитку в єдності таких аспектів як стадійність, полілінійність, цивілізаційна дискретність із біфуркаційними (вузловими) точками історії. Необхідно зазначити, що виходу навчального посібника у світ передувала апробація основних його положень шляхом публікації статей у фахових виданнях. У процесі роботи над робочою програмою і навчальним посібником були використані першоджерела і концептуальні положення світової історико-економічної науки, найновіші теоретико-методологічні дослідження вітчизняних, західних і російських теоретиків серед яких праці: В. Д. Базилевича, М. Блока, Ф. Броделя, В. Л. Іноземцева, П. М. Леоненка, Ю. В. Павленка, Ю. Н. Пахомова, К. Поланьї, І. Пригожина, А. Дж. Тойнбі, М. О. Уперенка, А. С. Філіпенка, Дж. Хікса, А. Г. Худокормова, А. А. Чухна, К. Ясперса та ін.

Узагальнюючий принцип підходу авторів до змістовного наповнення дослідження історії економіки та економічної теорії полягає у використанні сучасного світового

наукового знання та відмові від стереотипів, які пододала радянська (60—80-х років XX ст.) історико-економічна наука, але які і досі подекуди використовуються в навчальній літературі.

З погляду поглибленого опрацювання еволюції економічних систем виокремлено три стадії цивілізаційного розвитку:

- доіндустріальна з ранніми локальними і регіональними цивілізаціями (кінець IV—III тис. до н. е. — XV ст. н. е.), біфуркаційною точкою – осьовим часом (800-200 рр. до н. е.);
- індустріальна всесвітня макроцивілізація (XVI ст. — 80-ті роки XX ст.);
- глобально-інформаційна (90-ті роки XX ст. — сучасність).

У межах кожної історичної стадії визначені парадигмальна спрямованість, основні періоди та етапність соціально-економічного розвитку, досліджується економіка конкретного суспільства відповідно до конкретних історичних і просторово-територіальних умов. Пояснені принципи відмінності між первісністю та цивілізаційним суспільством, пізньопервісне суспільство охарактеризовано як період формування передумов цивілізаційного життя, початок цивілізаційного процесу.

Наголошується на формуванні, функціонуванні та розвитку двох основних ліній цивілізаційного розвитку – Східної та Західної цивілізацій.

Східну лінію розвитку представляють ранні локальні цивілізаційні суспільства Стародавнього Сходу і Кріто-Мікенське; регіональні Індійська і Китайська цивілізації, середньовічні Мусульмансько-Афразійська, Індійсько-Південноазійська та Китайсько-Далекосхідна цивілізації, які за провідної ролі Китаю та Японії перетворилися на основні цивілізаційні масиви сучасного людства.

Західну лінію розвитку характеризують антична (давньогрецька, греко-македонська та греко-римська) і західноєвропейська (Кельтська, Фракійська, Давньогерманська, Давньослов'янська) цивілізаційні системи, що трансформувалися у Західнохристиянську (Західноєвропейську) і Східнохристиянську (Східноєвропейську) цивілізації середньовіччя (V—XV ст. н. е.), Європейська (Новоєвропейсько-Північноатлантична) цивілізації, що стала основою Макрохристиянської макроцивілізаційної системи.

Змістове наповнення навчального посібника на противагу іншим науковим працям характеризує практичне застосування цивілізаційних теоретико-методологічних засад.

Виклад матеріалу розкриває всі теми навчальної програми, відрізняється широтою і ґрунтовністю охоплення теоретичного матеріалу, одночасно акцентуванням уваги на актуальних питаннях. Поєднуються логічність та інформаційність, системність і комплексність осмислення, визначення основних тенденцій історичного розвитку економіки та економічної думки. Кожен розділ навчального посібника має початковий тренінг який включає основні терміни та поняття, контрольні запитання і завдання, тестові завдання, персоналії ін..

У навчальному посібнику приділено значної уваги аналізу та персоніфікації світової економічної думки. Основні напрями західної економічної теорії характеризуються особливостями методології, проблематикою і теоріями, соціальною спрямованістю, практичними рекомендаціями. Погляди видатних вчених-економістів висвітлюються за схемою: предмет і методологія дослідження, основні теорії, внесок в економічну науку. Простежується не лише кількісне накопичення знань, але й якісні парадигмальні зміни. Перевагою посібника є дослідження процесу становлення нової парадигми економічної теорії та сучасних економічних учень кінця XX – початку XXI ст.: інформаційного суспільства, нової економіки та економіки знань, новітнього кейнсіанства, нових моделей економічного зростання, напрямів дослідження глобалізації (глобальне бачення перспектив розвитку, доктрина глобальних суспільних благ, модель світо-системного аналізу, оптимальної макроекономічної політики тощо), сучасного інституціоналізму (нео - і нового).

Актуальним є розгляд розвитку господарства та економічної думки України в контексті світового цивілізаційного процесу, реального історичного внеску українців у

розвиток світової економічної науки. Навчальний матеріал забезпечує можливості для порівняльного аналізу українського історичного досвіду зі світовим.

У дослідженні доіндустріальної економіки та економічної думки головна увага приділяється обґрунтуванню наступних положень.

Ускладнення суспільної організації, диференціація сфер діяльності зумовили соціальну нерівність, поділ суспільства на тих, хто управляє і ким управляють, появу спадкової соціальної знаті та «феномена влади власності», організацію суспільного життя на основі механізму редистрибуції. Владні структури державного адміністративно-бюрократичного апарату монополізували владу і виконання суспільно значимих функцій управління та організації економічного життя, що дозволяло контролювати суспільні ресурси, концентрувати додатковий продукт, централізовано перерозподіляти матеріальні блага, використовуючи його на користь центру переважно у власних престижних цілях з подальшим розподіленням серед членів суспільства. В економічній системі була відсутня приватна власність на землю як основний фактор виробництва. В економічній літературі залишається визначення господарського розвитку як азійського способу виробництва.

Вузловою точкою до індустріального розвитку був осьовий час як період глобальної системної трансформації духовного, політичного, економічного та соціального життя, змістом якого є перехід від ранніх цивілізацій до традиційних регіональних станово-класових цивілізацій, завершення формування двох ліній світових цивілізацій – Східної і Західної.

У суспільствах східної цивілізаційної системи набули подальшого розвитку та консервації ознаки азійського (державницького, централізовано керованого) способу виробництва: верховна влада-власність державного бюрократично-адміністративного апарату на землю і всі природні ресурси, територіально-адміністративна система управління процесом виробництва, збереження економічного значення землеробської громади і селянина, редистрибутивна система у формі ренти-податку. Існує погляд, що консервація цих ознак була однією з причин так званої східної стагнації, починаючи з XIV ст. н. е.

Основою західних цивілізацій була система автономних, політично рівноправних та економічного самостійних через відсутність необхідності в колективній праці домогосподарств від дрібних до великих в межах територіальних громад (грецького полісу і римського цивітасу) та землеробської громади військово-політичних державоутворень. В історії античної цивілізації, германської громади марки був період, хоча короткочасний, перетворення державно-громадської та державно-полісної власності на землю на приватну.

Зріле феодальне господарство (XI—XIII ст. н. е.) характеризували влада-власність на землю і роз'єднання прав власності на окремі правочини (володіння, розпорядження, користування), відносини особистої залежності, у т. ч. залежність селянина від землевласника поземельна, судово-адміністративна, військово-політична, рентні відносини у сільському господарстві, просте товарне виробництво як уклад;

Під індустріалізацією (від [лат.](#) *Industria* — діяльність, старанність, працездатність) авторами пропонується розуміти системний процес соціально-економічного переходу від аграрної до індустріальної цивілізації, який характеризують технологічні, економічні, організаційні та соціальні зміни, основні з яких — це формування технологічного способу виробництва на основі неживих джерел енергії (вода, пар, електрика тощо) та науково-технічного прогресу, механізація, машинізація й автоматизація всіх сфер економіки, зміна співвідношення між ними на користь промислової, у тому числі — галузей групи «А». Найважливішим показником темпів і підсумків індустріалізації є зменшення частки аграрної економіки у ВВП та зайнятості робочої сили на користь промисловості та сфери послуг.

Відправним пунктом аналізу економіки суспільств індустріальної цивілізації, як відмічають автори, є генезис, утвердження та функціонування процесу індустріалізації, періодизація індустріального розвитку.

В науковій літературі поширеною є наступна періодизація індустріального розвитку та індустріальних суспільств:

- злам XV—XVI ст. — середина XVIII ст., від трансформацій доби Відродження, Великих географічних відкриттів, Реформації до початку промислового перевороту у Великій Британії — це генезис індустріальних суспільств, протоіндустріальна економіка як перехід від ремісничо-інструментальної праці до складної кооперації та мануфактур, від простого до розвиненого підприємницького ринкового господарства з економічно і юридично домінуючою приватною власністю, розвиток ранньокапіталістичної економіки, початок глобальної інтеграції людства під егідою Заходу. Східноєвропейсько-Евразійський регіон перетворився на аграрно-сировинний придаток Європейської цивілізації з феодално-кріпосницьким господарством. Цивілізаційні системи Сходу (Мусульмансько-Афразійська, Індійсько-Південноазійська та Китайсько-Східноазійська) в умовах західної колоніальної експансії, на погляд Ф. Броделя, залишалися самодостатніми, із життєвим рівнем на рівні Заходу;

- остання третина XVIII — остання третина XIX ст. до світової економічної кризи 1873—1875 рр. — утвердження у суспільствах Європейської цивілізації в умовах промислового перевороту (першої науково-технічної революції (НТР) ранньоіндустріальної економіки вільної (досконалої) конкуренції, формування соціальної структури індустріального суспільства. Вторгнення і домінування західної економіки в господарському житті цивілізацій Сходу зруйнувало його традиційні регулятори і зумовило економічну відсталість, знищило рівність між світовими цивілізаціями;

- остання третина XIX ст. — 80-ті роки XX ст. — утвердження в суспільствах Заходу в умовах другої та третьої НТР зрілої, розвиненої індустріальної ринково-регульованої (у т. ч. державою і корпораціями) економіки, формування змішаних економічних систем. Є погляд, що 1870—1913 рр. є першою хвилею глобалізації. Як зазначає Ю. Павленко, на початок XX ст. сформувалася єдина макроцивілізаційна суперсистема, остаточно завершується цивілізаційно-регіональна історія і починається дійсно всесвітня історія, першим глобальним проявом якої стала Перша світова війна. Одним з її наслідків була дезінтеграція світової економіки і посилення автаркічних процесів. Лише у 50—80-их рр. XX ст. відновився процес формування макроекономічних чинників для розвитку глобалізації.

Із 90-х років XX ст. цивілізаційний розвиток визначають процеси глобалізації, формування інформаційно-комунікативної економіки. Індустріальне виробництво не зникає, а перебудовується на основі використання інформації, комп'ютерів, нових науково-технічних досягнень. Проте одним з наслідків глобалізації є посилення суспільних протиріч між цивілізаціями Заходу і Сходу. Серед останніх лише окремі країни (Японія, Китай, Південна Корея, Індія), зберігаючи власні цивілізаційні засади, використовують найновіші культурно-інформаційно-технологічні досягнення.

Список рекомендованої літератури за навчальним посібником складає 90 джерел.

Загалом видання підготовлено відповідно до вимог «Освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за спеціальностями напряму 0551 – «Економіка і підприємництво», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Впевнені що рецензований навчальний посібник: «Історія економіки та економічної думки: XX – початок XXI ст.» знайде зацікавленого читача як серед студентів так і у викладацькому середовищі . Жаль що тираж цього видання обмежений і складає лише 500 прим.

Завідувач кафедри менеджменту
підприємницької діяльності Тернопільського
національного технічного університету імені Івана Пулюя
д.е.н., проф. Богдан Андрушків
Завідувач кафедри менеджменту
у виробничій сфері Тернопільського
національного технічного університету імені Івана Пулюя
д.е.н., проф. Наталія Кирич